

Pari murteidemme ruotsalaislainaa

1. *terjo*

Sanastaja-lehdessä v. 1928 (s. 16, arkistonumero 26 : 53) julkaisemaani tiedusteluun vastasi J. Niemelä, että Virolahden murteessa *terjo* tarkoitti 'avonaista tai myöhemmin jäätynyttä kohtaa jäässä'. V. 1955 U. Niemelä kirjoitti saman pitäjän Pitkäpaadesta, että *terjo* siellä oli 'jään keskelle jäänyt jäätymätön kohta', ja vielä myöhemminkin Virolahdelta on saatu vahvistuksia näihin selityksiin. H. Riihelän mukaan naapuripitäjässä Miehikkälässä sanan merkitys oli 'jäätymätön aukko jäässä, vilkama'. Opintonäytteeksi keräämässään ns. cumlaude-kokoelmassa Ritva Saksi on todennut läntisestä naapuripitäjästä Vehkalahdelta, että sielläkin *terjo* on 'jäätymätön kohta meressä', Kuorsalon saarella kuitenkin sen asemesta *vilkama*.¹ Suuren »Sananuotta»-kilpailun tuloksissa v:lta 1960 on vielä lännempää, Kymin pitäjän Mussalosta kirjattuna *terju* 'itsestään syntynyt avanto' (Kymin murteessa painottoman tavun *o*:ta usein vastaa *u*): Kun isompi selkä syksyllä jäätyy, saattaa sinne tänne jäädä sulia aukkoja, »terjuja» (Elli Leino).

Jo v. 1916 oli maisteri Laina Porkka pannut Suursaaren murteesta muistiin yhdynnäisen *terjoopää* 'heikompi alue vahvemman jään välissä'. Hänen kielenoppaansa oli selittänyt asiaa lisäksi: »Kun tekee nuarta jäätä, jääp väliin usiast sulii, ja kun ne jäätyy, niiss oh huanompaa jäätä, ja niit sanotaan terjoopäiks». »Lupil luan on sellainen terjoopää ettei päässeet yli.» Nelisen vuosikymmentä myöhemmin (1958) pani maisteri Kaisu Kuusinen Suursaaresta kotoisin olevan siirtoväen puheesta kirjaan seuraavat tiedot: *terjoopää* 'itsestään tullut avanto': »osaa olla siel keskijääl sellain terjoopää»; »se vissii juoks terjoopäähä, juoks hoksaamata» (koira). — Vielä tarkemman kuvauksen on Tytärsaaren murteen *terjoopää*-sanasta antanut v. 1938 maisteri Arvo T. Inkilä: Meren jäässä on aukkoja, joista kosteus ja meriveden lämpö kohoavat ylös. Nämä ovat usein lumen peittämiä. Tämä on *terjoopää*. »Se pitää niikun henkäyst, lämmin puhkuu ylös.» Terjoopään »ääret kohoaa, paksettuu ne ääret.» Sen tuntee monta kertaa yksinomaan siitä, että lumisen kohdalta on tummempaa kuin ympäriltä. Joskus sen reunat siis kuitenkin ovat

¹ Näitä 'jäähän hakkaamatta syntyneen avannon' nimityksiä sm. murteissa ovat mm. *aulake*, *elätysläpi*, *silmäke*, *uhku* (*uhkuavanto*, *-läpi*), *uveavanto*, *valvanne*, *valvatto* ja *vilkama*. Näistä *valvanne* ja *valvatto* ovat ilmeisesti *valvoa* (vanh. ja sukukiel. *a*-vartaloisena *valva*-) 'vigilare'-verbin sukulaisia ja voisivat ehkä semanttisina paralleelleina viitata siihen, että ru. *vak* 'avanto' = pohjoissaksan *Wake* id., joilla Hellquistin mukaan ei ole vakuuttavaa etymologiaa, kuu-luisivat yhteen ru. *vaka* = sa. *wachen* 'valvoa' -verbiin kanssa, mitä germanistit ehkä eivät ole tulleet ajatelleeksi.

korkeammalla muuta jäätä. »Terjoopää, se pitää henkäyst merest» (= lämmin ilma tai vesihöyry kohoaa siitä ylös). Nämä ovat vaarallisia nuorelle hyljemiehelle.

Nykyisin koossa olevien tietojen mukaan puheena olevan murreosan levikki rajoittuu jo mainitulle alueelle, jonka siis muodostavat Suur- ja Tytärsaaren lisäksi oikeastaan vain kaksi Suomenlahden rannikon vanhaa emäpitäjää: Vehkalahti (josta on erotettu Kymi) ja Virolahti (josta pari sukupolvea sitten lohkaistiin Miehikkälä).

Terjo on ilmeisesti nuorehko lainasana, jonka alkulähdettä edustavat seuraavat itäruotsalaismurteiden sanat: Vendell OÖD (merkintä tässä karkeistettu) *tärjä* (Uusimaa, Kemiö, Parainen, Nauvo, Korppoo, Houtskari, Kumlinge, Föglö), *tärjo* (Hiittinen, Brändö, Bergö, Raippaluoto), *täri* (Viron ruotsi, Närpiö) 'vindvak', 'öppen fläck i vass' (Parainen), 'öppen farled genom vass' (Parainen), 'avdelning av en teg, som man vill rensa eller skära' (it. Uusimaa); yhdynnäisiä: *istärja*, *vattutärja*; *tärjhål* (Nauvo) 'svagare ställe l. hål på isen'; *tärjas* (Pernaja) 'lägg sig så, att vindvak uppstå (om is)'; Wessman SOÖF: *tärjä* (Sipoo) 'öppen fläck, liten ängslapp i skog', 'djup ränna med isfritt vatten, ström i sjö, som för övrigt är isbelagd'; *tärj* (verbi, Nauvo) 'uppstå tärjor, d.v.s. vak i isen': isen tärjar sunder = 'isen går sönder på grund av vak'; *tärjöppning* (Nauvo) 'hål i isen, som uppstått av vattnets och solens inverkan'.

Ruotsalaisella sanueella on selvä etymologiansa, vrt. verbiin *tära* 'kuluttaa, kalvaa, syödä', joka tosin ruotsissa on laina kas. *teren* 'syödä, kuluttaa' -verbistä; vastaava nykysaksan sana on *zehren*, jonka katsotaan juontuvan kantagerm. asusta **tarjan*. Sanueen etäisempiä sukulaisia ovat mm. venäjän *ѣрять* 'repiä, kuluttaa, nylkeä' sekä mkreikan *dérō* 'nyljen, ketän' ja *dérma* 'talja, nahka, iho' (Vasmer, Hofmann, Kluge).

2. nuuvata, nuuda

Yhtenäiseltä alueelta Varsinais-Suomesta ja siihen rajoittuvista osista Satakuntaa tunnetaan 'kärkkymistä, haluamista', joskus 'vainuamista, aavistamista' sekä toisaalta (samoissakin murteissa) 'ikäväimistä' tai 'kärsimistä, alakunnossa olemista' merkitsevä verbisanue, jota käytetään seuraavaan tapaan (tiedot Sanakirjasäätiön arkistosta):

P y h ä r a n t a : »Kylmar se vissi lämhjäist *nuuva*» (kärkkyä lämpimäisiä, koska tuli taloon juuri leipomisen aikaan ja jäi odottelemaan); »Mnää nuuvasisi (kondit.) et sem piðäs jotta antama mnuul» (Saini Laurikkala 1927). — **R a u m a** : »nuuv-as» = 'odotti toiselta jotain hyvää' (Selma Laurila 1960). — **L a i t i l a** : *nuuvat(a)* = ' odottaa saavansa, olla haluavan näköinen': »Koerakin tlee toho viärehe nuuvama, ja kyl sil sokerimpalan täytyki antta» (Markus Siltamäki 1960). — **T l. K a r j a l a** : »Kaht markka mnää siit *nuuvasi*» (sitä hintaa haluaisin; J. Antola 1915). — **M i e t o i n e n** : *nuu* 'aavistelee, sisäisesti tuntee (tietoa saamatta)'; esim. jos tyttö ja poika kihlautuvat, niin ettei kellään ole ollut aavistustakaan, niin

sanotaan: »Kyl mnää sitä ole nuun» = »mnuu o sitä nii aanan» (Selma Hellgren 1932). — H i n n e r j o k i : Jos joku tahtoo toista vielä palkita, vaikka on jo maksanut työpalkan, saattaa toinen sanoa: »Em mnää ny enä olis mittä *nuun*»; päinvas-taisessa tapauksessa: »Mnää olssi hänelt viäl nuun» (Sofia Suisto 1932). — K ö y - l i ö : »Ei mu stä olis ollu pakko maksaa, mut maksoi mä sen ko se stää kumminkin olis *nuunu*» (Adam Lehtimäki 1935). — T l. L a p p i : »Olis taitan *nuut* viäl meil-täkki jottan» (pyytää, vaatia; F. J. Heinonen 1910); »Mitä snää mnuult nuu, ei mnuum pidäis olema snuul mittä maksamist» (J. Viljanen 1932). — M u u r l a : »Em määhelt mittäm palkka *nuu*» (toivo, tahdo; Vilho Saariluoma 1915). — A u r a : »Tuli siihen punssii *nuumaan*» (A. Peltola 1932). — L i e t o : »Tosa toi koera ai *nuu* ko ruakaa laittaa»; »Meneks sääki sinne lukusil kaffee nuumaa?» (F. H. Posti 1935). — P ö y t y ä : »No mitäs sää viäl *nuut*, eks osas saanu jo?» (Lempi Aalto 1932). — P a i m i o : »Ei se mult mittää *nuu*» (pyydä, toivo; 1960). — T l. K o s k i : *nuu* 'himoitsee, haluaa' (E. Numminen 1932). — N a k k i l a : »Viinaa se nyt taas tuli tuahoon *nuumaan*» (vainuamaan, haluamaan); »Lehmä nuu vasik-kaas» (ikävöi; J. Varpela 1907); »Ei se hauska ol ko tua Kalleki sillai ittes loukkas. — Ei ol, häne täytyy *nuut* sitä elämä ikäs»; »Huano näköne tua flikka onki, mut kyl mar se nuu sitä vanhaa tautiis»; »Huano ruaka ja kova komento, sitä ne nuu» (Vihtori Grönroos 1928). Sama merkitys kuin kolmessa viim. esimerkissä on todettu myös Kustavin, Säskylän ja Porin ympäristön murteista. — H u i t t i n e n : »Kyllä määh sen tiän että hän stää nuu, muttei hänen *nuura* tartte, em määh stää kumminkan anna»; »nuu» = 'närpee, kerjää', mutta sanaa käytetään tavallisesti sanattomasta eli pyytämättömästä kerjuusta, joka vaan äänetönnä odottaa almuja ja anteita (Kalle Saarelainen 1917). — L o i m a a : »Määh tulin taas löylyä *nuumaa*» (A. Jaakkola 1935).

Kuten näkyy, nämä verbit ovat morfologialtaan pääasiallisesti kahta tyyppiä: toisaalta supistumavartaloisia, joiden kirjakielinen vastine kuuluisi *nuuvata*, *nuuvaan*, toisaalta vartaloltaan yksitavuja, joiden ainoan (toistaiseksi arkistoidun), huittis-laisen infinitiivin kirjakieliste olisi *nuuda*. Jälkimmäinen tyyppi on ilmeisesti hyvin vajaaparadigmainen. Harvinainen näyttää olevan myös Tl. Lapista ja Nakkilasta sanastajan haravaan joutunut infinitiivi *nuut(a)* odotettavan *nuur(a)*-muodon ase-mesta. Olisiko se esim. *maata*-verbin analogiaa? Vrt.: *maanu*: *maat(a)* = *nuunu*: *x*, josta *x* = *nuut(a)*.

Kysymyksessä on ilmeisesti nuori ruotsalaisperäinen laina, jonka lähteenä voidaan pitää ruotsin murteiden verbiä *sno* Rietz mm. 'snoka, vädra upp, skaffa sig under-rättelse' («allmänt»), Wessman mm. 'snoka, söka efter' (Snappertuna, Tammisaari, Pohja); samaan pesyeeseen kuuluvat lisäksi mm. norjan murt. *snoa* 'nach etwas schnobern', ruotsin ja norjan subst. *sno* 'kalter Luftzug', norjan murt. *sno(a)* 'Wind von etwas, Kunde von etwas' [= 'vainu, vihi, tieto'], ruotsin ja norjan *snut* (murt. *snot*) 'turpa, kuono, kärsä' = saksan *Schnauze* = engl. *snout* (Falk—Torp, Hellquist, Kluge, Skeat).

Mietoisten murteesta ilmoitettu merkitys 'aavistella' poikkeaa kaikista muista

suomen sanueen semantiikkaa koskevista tiedonannoista, mutta sen luotettavuutta tuskin tarvitsee epäillä, koska edellytettävä merkityksen siirtyminen on sinänsä aivan luonnollinen ja koska sillä on lainanantajataholla niinkin läheinen vertauskohta kuin Rietzin toteama 'vädra upp', jonka esim. Cannelin suomentaa mm. sanalla 'uumoilla'. — 'Ikävöiminen, kaipaaminen' selittyy luontevasti kehittyneeksi 'odottamisen, haluamisen' merkityksestä. Merkitys 'kärsiä, olla alakunnossa' on tietysti lähellä 'ikävöimistä' ja on saattanutkin kehittyä siitä. Epätodennäköistä nimittäin on, että äänteellisesti nyt puheena ollutta lainasanutta suuresti muisuttavat verbit *nuurua* 'kuihtua, riutua; kärsiä, kitua, tuntea kipua, olla huonovointinen' ja *nuutua* 'lakastua, näivettyä, väsyä, uupua, laihtua, ehtyä', joilla kummallakin on etymologisia vastineita karjala-aunuksessa (ks. SKES), olisivat vaikuttaneet tuohon *nuuda*-verbin samanlaiseen merkitykseen, sillä noiden, ilmeisesti omaperäisten verbien levikki ei ulotu Varsinais-Suomeen eikä sen läheisyyteen.²

Zwei schwedische Lehnwörter in finnischen Mundarten

VON LAURI HAKULINEN

1. In den heutigen finnischen Südostdialekten östlich vom Unterlauf des Flusses Kymijoki sowie ausserdem in den ehemaligen auf den Inseln Suursaari und Tytärsaari gesprochenen Mundarten ist das Substantiv *terjo* 'von selbst entstandenes Eisloch (auf dem Meer)' bekannt. Nach der Meinung des Verf. ist es aus der schwedischen Wortsippe entlehnt, die von den in finnlandschwedischen Dialekten vorkommenden Wörtern *tärjä*, *tärjo* Vendell (Ordbok över de östsvenska dialekterna) 'vindvak, öppen fläck i vass, öppen farled genom vass', *tärjhål* Wessman (Samling av ord ur östsvenska folkmål) 'svagare ställe l. hål på isen', *tärj* (Verb): *isen tärjar sunder* = 'isen går sönder på grund av vak' vertreten wird; diese Wörter gehören etymologisch zusammen mit dem schwed. Verb *tärja* 'verbrauchen, abnutzen, (ver)zehren', das ein mittelniederdt. Lehnwort ist und dessen neuhochdt. Entsprechung *zehren* lautet. — Nebenbei bemerkt der Verf., dass von den zahlreichen

eigenwüchsigen Synonymen des Wortes *terjo* die Wörter *valvanne* und *valvatto* Ableitungen von dem Verb *valvoa* (im alten Finnisch auch *valvaa*) 'wachen' sind, was als semantische Parallele darauf hinweisen kann, dass schwed. *vak* 'Eisloch' = norddt. *Wake* etymologisch mit schwed. *vaka* = dt. *wachen* zusammengehören, ein Gedanke, auf den die Germanisten vielleicht nicht gekommen sind.

2. Die im Eigentlichen Finnland und in den daran grenzenden Teilen der Provinz Satakunta gebräuchlichen Verben *nuvata*, *nuuda* 'nach etwas (gierig) trachten; wittern, ahnen; sich sehnen; leiden, nicht in guter Form sein' sind eine Entlehnung aus dem Schwedischen. Zur Wortsippe des Originals gehören z. B. schwed. dial. *sno* Rietz (Svenskt dialektlexikon) u. a. 'snoka, vädra upp, skaffa sig underrättelse', Wessman 'snoka, söka efter'; vgl. ferner norw. *snoa* 'nach etwas schnobern', norw. dial. *sno(a)* 'Wind von etwas, Kunde von etwas', schwed. und norw. *snut* = dt. *Schnauze*, engl. *snout*.

² *Nuurua*-verbin levikki nykyisin suurin piirtein Hämi KesS KarE-K-P PohE-K-P Kai PerP, *nuutua*-verbin Uus I KarE-K-P SavE-P KesS. (Lyhenteistä ks. Vir. 1950 s. 426.)